

G. Călinescu, *Enigma Otiliei* (1938)

1. Contextul apariției romanului

În perioada interbelică a literaturii române, se poate observa coexistența romanului realist obiectiv (L. Rebreanu, *Ion*, M. Sadoveanu, *Baltagul*) cu romanul modern, subiectiv (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*). În acest context, deși romanul românesc urmărea linia sincronizării cu literatura europeană occidentală, G. Călinescu pledează pentru revenirea la formula romanului realist obiectiv pe care îl exersează prin *Enigma Otiliei* (1938), înscriindu-se în realismul de factură balzaciană. Mai mult decât atât, romanul călinescian adaugă acestei dimensiuni și elemente specifice altor curente literare (clasicism, romantism, modernism), construind un roman de sinteză estetică. Caracterul realist al romanului este susținut prin tematica socială, structura închisă, descrierile minuțioase, particularitățile de construcție a personajelor. De asemenea, se remarcă prezența unui narator obiectiv, care relatează la persoana a III-a, dar la care se observă și ipostaza de spectator și comentator al comediei umane reprezentate prin destinele personajelor.

2. Teme și motive

- **Tematica socială** se reflectă în **fresca burgheziei bucureștene de la începutul secolului al XX-lea**, prezentată în aspectele esențiale, sub determinare social-economică, banul fiind văzut ca valoare supremă într-o societate degradată moral.
- *Enigma Otiliei* este **romanul unei familii** și istoria unei moșteniri, prin valorificarea motivelor moștenirii și paternității. Ideea se reflectă în titlul inițial al romanului, *Părinții Otiliei*, schimbat din motive editoriale, astfel producându-se deplasarea accentului către imaginea feminității construite prin tehnica modernă a reflectării poliedrice.
- Tema socială este dublată și de **tema formării** unui tânăr care, înainte de a-și face o carieră, trăiește experiența iubirii și a relațiilor de familie, iar astfel *Enigma Otiliei* devine un ***bildungsroman***.

3. Structură și compoziție

Romanul are o structură relativ lineară, cele **20 de capitole** cuprinzând evenimente prezentate cronologic și fiind dispuse în trei planuri narrative:

- un prim plan este reprezentat de **lupta pentru averea lui Costache Giurgiuveanu**;
- un alt plan urmărește **destinul lui Felix Sima și destinul Otiliei**;

- al treilea plan, mai general, vizează **existența societății burgheze bucureștene la începutul secolului al XX-lea.**

Compozițional, se remarcă **simetria incipitului cu finalul**, realizată prin descrierea casei lui Costache Giurgiuveanu (din perspectiva lui Felix) și prin replica acestuia, „*Aici nu stă nimeni.*” Astfel, construcția romanească închisă și conflictele rezolvate înscriu opera în specificul realismului. Se adaugă acestora linearitatea acțiunii, subiectul construindu-se dintr-o succesiune a secvențelor narative redată prin înălțuire și completată uneori prin inserția unor micronarațiuni în structura romanului.

4. Subiect

Incipitul realist fixează veridic cadrul temporal („*Într-o seară, de la începutul lui iulie 1909*”) și spațial, prin descrierea străzii Antim, a arhitecturii casei lui Moș Costache și a interioarelor. Acțiunea începe cu sosirea la București a lui Felix, orfan, absolvent al liceului internat din Iași, în casa unchiului și tutorelui său legal, pentru a urma facultatea de medicină. Aici, Felix o întâlnește pe Otilia, fiica vitregă a lui Costache, pe membrii familiei Tulea și pe Leonida Pascalopol, moșierul bogat, prieten al familiei lui Costache. Clanul Tulea urmărește succesiunea totală a averii bătrânului avar, care are iluzia longevității și, din cauza, zgârceniei, dar și din teamă față de Aglae, sora sa, amână înfierea Otiliei pe care, de altfel, o iubește sincer. Deși Stănică Rațiu, soțul Olimpiei, își dorește inițial averea familiei Tulea, ajunge să fure banii lui Costache, provocându-i acestuia un atac care îi va aduce moartea. Conflictele romanului realist se soluționează, iar finalul este astfel închis: Olimpia este părăsită de Stănică, acesta căsătorindu-se cu Georgeta, Otilia se căsătorește cu Pascalopol, iar mai târziu se despart, aceasta recăsătorindu-se cu un conte în Buenos Aires; Felix, căsătorit și el, devine un medic renumit, profesor universitar.

5. Construcția personajelor

În ceea ce privește construcția personajelor, în romanul realist călinescian se remarcă două tipuri de indivizi, în funcție de capacitatea de adaptare la lume:

- cei care se adaptează moral (Pascalopol, Felix);
- cei care se adaptează instinctual (Costache, Aglae, Stănică) sau contextual (Otilia, ca reprezentantă a condiției femeii în societatea înfățișată).

Pe de altă parte, se poate vorbi despre:

- **personaje plate** și statice: Costache Giurgiuveanu – avarul, Aurica – fata bătrână, Stănică Rațiu – arivistul;
- **personaje rotunde**, urmărite în evoluție și complexe: Felix și Otilia.

Costache Giurgiuveanu:

- ✓ reprezintă tipul avarului;
- ✓ portretul fizic este schițat prin accente caricaturale care avertizează asupra zgârceniei și vigilenței acestuia: „*capul îi era atins de o calviție totală*”, fața „*spână și pătrată*”, clipind „*rar și moale ca bufnițele supărate de o lumină bruscă*.”
- ✓ aspectul neglijent al casei care inspiră „*un aer de ruină și răceală*” evidențiază dorința a-și ascunde statutul social, temându-se de cei care îi vor averea.
- ✓ Vestimentația devine un procedeu de caracterizare indirectă, astfel încât paltonul „*gros și verzui de vechime*” și ciorapii de lână „*de o grosime fabuloasă*” indică aceeași dorință de a-și ascunde bogăția, avarul simulând sărăcia.
- ✓ Numele său arată proveniența familiei (macedoneni stabiliți la Giurgiu) și este legat și de substantivul *giurgiuvea* (ramă, cadru al ferestrei), ceea ce sugerează obsesia că este mereu urmărit pe fereastră.
- ✓ Relațiile de familie au o componentă mercantilă: Costache se teme de Aglae, sora sa, pentru că știe că îi vânează averea, dar, în același timp, nu îndrăznește să i se opună direct.
- ✓ Simularea uitării și bâlbâiala sunt naive arme de apărare și modalități de amânare pentru a câștiga timp în fața adversarilor.
- ✓ Idealul său în viață este „*să-să-să muncești și să strângi. A-a-asta-i toată filosofia*.” El crede în valorile materiale, în „*banul muncit în sudori*”, este convins că nu va muri niciodată și orice idee i se pare deja fapt realizat, de aceea nu o adoptă pe Otilia, față de care, în fond, are o datorie morală, pentru că cea mai mare parte a averii sale provine de la fosta soție, mama Otiliei. Averea lui Costache se compune din imobile date spre închiriere, bani rezultați din vânzarea obiectelor confiscate pentru neplata chiriei și din diverse afaceri mărunte.
- ✓ Gestul său, înfățișându-l frecându-și mâinile, arată că e satisfăcut de sine și mereu pregătit să mai câștige ceva.
- ✓ Totuși, dincolo de dovezile zgârceniei sale, se remarcă **ambiguizarea personajului** ca element de modernitate, fapt ce rezultă din iubirea sinceră pe care acesta i-o poartă Otiliei pe care o numește „*fe-fetița mea*”. În plus, față de Felix manifestă o oarecare grijă, vizibilă în special în faptul că nu se atinge de fondul său de bani, chiar dacă îi cheltuiește rentele și dobânzile. De asemenea, are destulă încredere în Pascalopol, care îi cunoaște toate ciudățeniile și știe cum să îl ia. Raportat la avarul clasic, Costache nu-și pierde instinctul de conservare și rămâne egal cu sine în orice împrejurare. Cheltuiește cu doctorul, își mai ia o menajeră și aduce preoții să facă slujbe atunci când

i se spune că ar putea avea probleme cu sănătatea. Chiar și naratorul pune în balanță, alături de avariție, deplina lui blândețe, precum și vigilența specifică vârstei: „*Bietul Moș Costache, avar, e drept, și cam fără obraz, nu făcea nici un rău nimănui și era banal de normal și vigilent în toate actele lui.*”

- ✓ Sfârșitul personajului evidențiază derizoriul eforturilor sale într-o lume în care valoarea supremă este banul.

Într-un alt registru sunt construite personajele Felix și Otilia, imaginea lor asigurând echilibrul moral al narațiunii.

- ✓ Încadrabil în profilul intelectualului în devenire, **Felix** asigură, prin prezența și „privirea” sa, continuitatea evenimentelor epice. Experiențele trăite în casa lui Giurgiuveanu îl determină să parcurgă pași esențiali pe drumul maturizării – iubirea și prietenia cu Otilia având un rol important - dar sunt și adevărate lecții de cunoaștere a naturii umane. Inteligent și perseverent, Felix reușește să depășească pragul sentimental al despărțirii de fată, convertindu-l într-o amintire romantică.
- ✓ Originalitatea personajului **Otilia** vine din asimilarea originală a dimensiunii sociale a feminității – la începutul secolului al XX-lea femeia începe a-și consolida independența și puterea de decizie – cu dimensiunea estetică vădit experimentată în construcția sa. G. Călinescu mărturisește că eroina a avut drept model un reper din viața sa, o anume Otilia cunoscută de autor în copilărie și care a devenit în timp un model al feminității.
- ✓ La nivelul romanului, Otilia este adevăratul centru luminos al narațiunii, un personaj complex care nu poate fi încadrat într-o tipologie, pentru că în ființa ei se asimilează ingenuitatea și maturitatea, pragmatismul și naivitatea.
- ✓ Personajul este construit prin mijloace directe și indirecte, într-o desfășurare epică amplă și profundă, care combină **mijloacele clasice de caracterizare** cu tehnici moderne precum **comportamentismul** sau **reflectarea poliedrică**.
- ✓ Naratorul o conturează, prin **caracterizare directă**, ca o ființă a contradicțiilor: „*Fața măslinie, cu nasul mic și ochii foarte albaștri, arăta mai copilăroasă între multele bucle și gulerul de dantelă. Însă în trupul subțiretec ... era o mare libertate de mișcări, o stăpânire desăvârșită de femeie.*”
- ✓ Se poate spune că în roman apar, de fapt, mai multe Otilii, fiecare ipostază fiind veridică și deplin justificată comportamental:
 - pentru Felix este copilăroasă, tandră, dar și maternă, responsabilă în legătură cu viitorul lui;

- în relație cu Pascalopol se arată răsfățată și capricioasă, atrasă de lux și dornică de protecția unui bărbat matur;
 - pentru moș Costache rămâne „*fe-fetița mea*”, ingenuă și cuminte, Otilia comportându-se protector și tolerant cu acesta.
 - Pe de altă parte, reflectarea poliedrică a personajului dezvăluie și percepția diferită a celorlalte personaje asupra sa: pentru Stănică, Otilia este „*o fată deșteaptă*”, care „*se descurcă în viață*”;
 - filtrul meschin al clanului Tulea adaugă și alte sintagme depreciative: pentru Aglae, Otilia este „*o dezvătată*”, „*o obraznică și îndrăzneată*”, iar Aurica o consideră „*șireată*”, din invidie și dorința de a o discredita.
- ✓ **Caracterizarea indirectă** a personajului reiese din fapte, gesturi, limbaj, relațiile cu celelalte personaje, dar și din mediul în care trăiește. O secvență descriptivă relevantă din acest punct de vedere este cea în care apare camera Otiliei, percepută de Felix ca un original „*ascunziș feminin*”: aglomerarea de obiecte, pereții tapetați, masa de toaletă, scaunul rotativ de pian, cărțile dezvăluie, sub aparența dezordinii, o fire exuberantă, dar și cu preocupări culturale, căci este studentă la Conservator.
- ✓ Destinul ei este mai mult decât traseu existențial, întrucât rămâne un simbol al feminității eterne, o *enigmă* înscrisă „*între solar și mister, real și utopic*” (C. Ciopraga)

Prin urmare, romanul călinescian marchează o etapă importantă a literaturii române prin realismul de factură balzaciană pe care, de altfel, îl depășește, prin adăugarea unor procedee moderne precum ambiguitatea personajelor, reflectarea poliedrică sau comportamentism. În fond, romanul este mai mult decât o frescă socială, pentru că enunțul care închide romanul, *Aici nu stă nimeni*, dezvăluie, pe lângă o tristă singurătate ontologică, o realitate dramatică: contaminată de curenți morale și psihologice majore, societatea burgheză de la începutul secolului al XX-lea se clatină puternic, așteptându-și năruirea.